

prodrat se — ne-li do čela imperialismu — tedy alespoň po bok USA. Přínosem této kapitoly je potvrzení skutečnosti, že výchova k agresivitě, tolerance násilí příslušníků vlastního státu na příslušnících jiných států jsou organickou součástí výchovy všech věkových skupin.

Pátá kapitola *Revoluce a reformy, násilí a pokojná cesta, dilema švédské sociální demokracie v počátečním období jejího vývoje* poněkud vybočuje z rámce recenzované knihy. Zabývá se totiž (vzhledem k názvu i ostatním kapitolám knihy) relativně nejméně aktuálním tématem. Jak autor píše „vývoj švédské sociální demokracie odráží obecnou vývojovou tendenci sociálního demokratického hnutí, jež se z počátečních protikapitalistických pozic postupně přesouvalo na pozice kapitalismu“ (s. 124). Pro historii dělnického hnutí ovšem tato kapitola jistě přináší nové poznatky.

Poslední kapitola *Mýtus mezinárodního terorismu* pojednává opět o mimořádně závažném tématu. Autor v ní logicky a historicky objasňuje podstatné stránky jak terorismu státního, řízeného orgány, které jsou pod vlivem nejreakčnějších složek imperialismu, tak terorismu levičáckého i ultrapravicového. Zdůrazňuje, že „terorismus jde objektivně proti zájmům dělnické třídy, a proto je úlohou komunistických stran proti němu bojovat“. Zvrácenou logiku levičáckého „revolučního“ terorismu zdáříle charakterizuje použitím citátu Plechanova: „Je to myšlení člověka, který říká: Jelikož kdykoli prší, je třeba otevřít deštník, je proto zcela postačující otevřít tento užitečný nástroj, aby začalo pršet“ (s. 154).

Recenzovaná monografie je cenným příspěvkem našich autorů k řešení jednoho z nejpodstatnějších problémů vývoje socialistické revoluce v dalších zemích.

Štěpánka Čápová

A. Vaněk: Kapitoly z dějin české a slovenské sociologie

Praha, Univerzita Karlova 1985, 134 s.

Práce A. Vaňka navazuje na jeho předcházející dvoudílná skripta *Přehled dějin české a slovenské sociologie do roku 1945* (Praha, SPN 1981) a *Přehled dějin české a slovenské sociologie od roku 1945 do současnosti* (Praha, SPN 1982).

Autor rozčlenil svou práci do tří základních částí. V první části analyzuje sociologické konceptce řešení české otázky do vzniku samostatného československého státu. Rozsáhlá druhá část je věnována rozvoji buržoazní sociologie v českých zemích a na Slovensku. Ve třetí části se autor zaměřuje na rozbor sociologického díla A. Siráckého a K. Gally a pak podává charakteristiku vývoje sociologie v letech 1964–1969. Práci zakončuje shrnutím závěrů ze známého stranického dokumentu *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ* a zhodnocením jejich zásadního významu pro rozvoj marxisticko-leninské sociologie.

V první části autor v historické posloupnosti sleduje vytváření buržoazní konceptce české otázky v devatenáctém století a na počátku dvacátého století. Dotýká se konceptce austroslavismu, jejího neúspěchu, snah Palackého a Riegra o prosazení nového návrhu na trojčlennou federaci česko-rakousko-uherskou, jež měla být uskutečněna v tídním svazku buržoazie s českou historickou šlechtou. Zabývá se novými prvky v názoru na českou otázku, jak se objevily v politickém programu českého realismu reprezentovaném především Masarykem, který „nechápal českou otázku ve smyslu politickém, nýbrž jako sociologický rozbor české historie“, osudy národa však koncipoval ještě v rámci Rakouska-Uherska. V té souvislosti A. Vaněk také uvádí kritické vystoupení Kaizla a Pekaře k Masarykově „realistické“ koncepci řešení české otázky. Stručně se dále dotýká pokusů o novoslovenské pojetí české otázky, které na počátku dvacátého století nejvýrazněji představoval K. Kramář. Následuje analýza základních nedostatků a nedůsledností při řešení národnostní otázky (a tím i osudů českého národa) v podání významných představitelů austromarxismu. Nedůslednost a omezenost austromarxistického programu kulturně národnostní autonomie byla jednou z příčin sblížení české sociální demokracie s českými realisty a vytvářela živnou půdu pro růst vlivu Masaryka na sociální demokracii. Specifické, i když také nedůsledné a částečně chybné stanovisko k řešení národnostní otázky v rámci Rakousko-Uherska, které by se mělo přeměnit v „demokratickou federaci svobodných a rovnoprávných národů“, zaujal B. Šmeral. Ten se však postupně propracovával ke správným revolučním a zásadovým stanoviskům, byť cestou chyb a omylů.

Nejrozsáhlejší část recenzované publikace tvoří *oddíl druhý*, v němž jsou analyzovány jednak významné postavy české a slovenské buržoazní sociologie, jednak také institucionální podmínky, možnosti a předpoklady rozvoje buržoazní sociologie ještě před vznikem samostatného státu a pak mezi dvěma světovými válkami. Tento oddíl začíná rozбором vzniku pozitivismu a jeho charakteristických rysů v kontextu české a slovenské buržoazní

sociologie. Značnou pozornost věnuje autor G. A. Lindnerovi, všímá si geneze českého kritického realismu, a postav, které se později s Masarykem rozešly, tj. J. Kaizla a K. Kramáře. Velkou pozornost pak soustřeďuje na analýzu sociologického systému Masaryka a politické sociologie E. Beneše. Poukazuje na to, že u Masaryka a Beneše byla filozofie a sociologie vždy spjata s jejich aktivitou významných buržoazních politiků, kteří většinu svých koncepcí vytvářeli v zájmu své politické činnosti a mnohdy je jednoznačně podřizovali svým politickým záměrům a cílům. Zásadově, třídní a stranické kritické hodnocení Masarykových a Benešových koncepcí a názorů v kontextu jejich politické aktivity není u Vaňka zjednodušené. Je založeno na historickém přístupu a na základě důkladné znalosti jejich díla i politické činnosti plně respektuje etapy vývoje jejich teoretického i politického myšlení, jejich dílčí přínosy, podněty či relativně realistické postoje. Zdůrazňuje, že přitom vždy zůstali na půdě buržoazního řádu a na pozicích obhajoby zájmů buržoazie, byli vždy odpůrci revolucního socialismu a marxismu-leninismu.

Cenným rysem Vaňkovy práce je zařazení slovenské sociologie. V souvislosti s Masarykem jsou zde kriticky hodnoceni hlavně hlasité, V. Šrobár, M. Hodža, dále pak A. Štefánek.

Původní a přínosná je ta část druhého oddílu, v níž autor charakterizuje vývoj sociologie v ČSR mezi dvěma světovými válkami a během druhé světové války. Pokud buržoazní sociologie měla možnost působit ještě i po druhé světové válce, zařazuje A. Vaněk hodnocení její závěrečné fáze po roce 1945. Analýza společenských, třídních, politických a také institucionálních podmínek vývoje české buržoazní sociologie mezi dvěma světovými válkami je badatelsky přínosná, protože přináší nové a neznámé materiály a údaje o činnosti Masarykovy sociologické společnosti a také nové, zásadní hodnocení rozporů a neshod mezi představiteli takzvané „pražské“ a „brněnské“ školy.

Autor osvětluje mnohé, dosud neznámé souvislosti společenské, institucionální i osobní a obohacuje naše poznatky o dějinách české buržoazní sociologie. To se týká i činnosti Společnosti pro sociální bádání (pod vedením J. Krále) a aktivity Sociologického ústavu, který pracoval v rámci České sociologické společnosti po přejmenování Masarykovy sociologické společnosti na začátku nacistické okupace.

Součástí druhého oddílu je také zásadní charakteristika a klasifikace buržoazní sociologie mezi dvěma světovými válkami do hlavních směrů a okruhů. V souvislosti s aktivitou sociologických institucí si autor všímá některých aspektů činnosti B. Foustky, J. Chalupného a A. Bláhy. Přínosné a obohacující jsou také údaje o stupni rozšíření sociologie na školách, ve veřejnosti (přednášková a popularizační činnost), o publikační a ediční aktivitě. Zajímavé a rovněž původní jsou informace o činnosti Masarykovy sociologické společnosti a Společnosti pro sociální bádání po druhé světové válce, i o politickém aspektu činnosti známých sociologů v nových podmínkách vznikajícího revolučního lidové demokratického zřízení. Zaujme také část o vytvoření Vysoké školy politické a sociální v Praze a Vysoké školy politické a sociální v Brně, protože na těchto školách měli ještě představitelé buržoazní sociologie značné pozice a vliv. Cenné jsou rovněž závěrečné pasáže o způsobech ukončení činnosti základních institucionálních center buržoazní sociologie a jejich časopisů po vítězství pracujícího lidu v únoru 1948, kdy se na vysokých školách a v nově založené Akademii věd jednoznačně prosadila revoluční marxistická teorie. Ta mohla navázat na historicky záslušnou činnost významných představitelů a průkopníků marxistického sociologického a sociálního myšlení, o nichž A. Vaněk podává informaci ve druhé části publikace (Z. Nejedlý, K. Konrád, B. Václavek, E. Urx, J. Šverma, L. Svoboda, skupina DAV).

Třetí část publikace je věnována některým významným etapám vývoje marxistické sociologie po druhé světové válce. Je uvedena rozbořem díla a činnosti jednoho z nejvýznamnějších představitelů marxistické sociologie na Slovensku A. Siráckeho, jehož vliv však zasahuje i do českých zemí, zvláště vzhledem k jeho zásadním stanoviskům a postojům před rokem 1968, v krizovém období i v období konsolidace a obnovy plně marxistického charakteru československé sociologie. Dále A. Vaněk zařazuje přehled činnosti, díla, politického a ideového vývoje dnes již nestora československé sociologie K. Gally, a to od jeho školských, akademických začátků, přes etapu udržující sociologickou činnost i za okupace v rámci České sociologické společnosti a Sociologického ústavu (tyto údaje jsou částečně uvedeny již v oddíle druhém), jeho zatčení, až po jeho válečný vývoj k marxismu i přiklon ke KSČ.

Následuje velmi poučná, cenná a přínosná hodnotící kritická charakteristika vývoje sociologie v letech 1964–1969. A. Vaněk rozebírá „masový“ kvantitativní rozmach sociologie po roce 1964 a srovnává její skutečný vývoj s požadavky a směrnicemi, jimiž se měla ve svém rozvoji řídit v souladu s usnesením sekretariátu ÚV KSČ z března 1965 *O rozvoji marxistické sociologie*. Jednotlivými milníky složitého, rozporného a bohužel pak i negativního a nesprávného vývoje vznikající marxistické sociologie jsou určité události, akce a výsledky, které následovaly od roku 1964. A. Vaněk postupně analyzuje jednání

a výsledky celostátního semináře k základním otázkám sociologie v Praze v březnu 1965, způsob, výsledky, úroveň i efekt československé účasti na 6. světovém sociologickém kongresu v Evianu. Pozorně a zevrubně rozebírá jednání celostátní konference československých sociologů v Bedřichově u Špindlerova Mlýna v listopadu 1966. Kriticky hodnotí a analyzuje sociologický pokus o sociální stratifikaci v díle *Československá společnost*, aby nakonec poukázal na objektivní selhání značné části československých sociologů v krizovém období.

Přísně, kriticky, ale také zásadově a spravedlivě a již jako generační účastník analyzuje, hodnotí a formuluje závěry o příčinách a důsledcích tohoto politického a také mnohdy i osobního a charakterového selhání. Řada sociologů svým ústupem od zásadních marxistických postojů a východisek, svým podléháním módním buržoazním sociologickým směrům, svým oportunismem a politickými i osobními ambicemi diskreditovala nejen sebe, ale i obor. A. Vaněk se samozřejmě opírá o příslušné stranické kritické a hodnotící dokumenty a další podklady orientované na postižení negativních rysů vývoje československé sociologie v letech 1964–1969. Přispívá však také svými zkušenostmi, svou erudiicí i svými odbornými zájmy kritického historika k hlubšímu a širšímu objasnění řady souvislostí, podmínek, příčin negativních jevů. Právě jeho přehledná, systematická, logicky a chronologicky utříděná analýza je velmi cenná a inspirující pro správný vývoj sociologie a pro zásadové řešení jejích problémů vzhledem k současným úkolům a potřebám praxe socialistické společnosti v souladu se zásadními směrniciemi Komunistické strany Československa.

A. Vaněk si je vědom toho, že chyby mohly být napraveny a překonány nejen díky zásadní a hluboké kritice obsažené ve stranických dokumentech a zvláště pak v *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ*, ale také díky aktivitě té menšiny mezi sociology, která si již před rokem 1968 uvědomovala nedostatky, chyby i deformace ve vývoji československé sociologie a kriticky na ně poukazovala. Právě zásluhou této stranicky a třídně vyspělé menšiny mohlo dojít k nápravě chyb a deformací ve vývoji naší sociologie a k vytvoření vnitřních podmínek pro obrodu marxistickoleninské sociologie. V této souvislosti má třetí část publikace vysoce aktuální význam pro současný vývoj, úkoly i povinnosti československé sociologie. Jak tedy na závěr hodnotit publikaci A. Vaňka? Jde o výsledek dlouholeté badatelské a výzkumné práce v oblasti dějin české a slovenské buržoazní sociologie, ale též i československé marxistické sociologie. Recenzovaná publikace navazuje na předchozí práce autora a podává obraz určité vývojové etapy, která však zdaleka není uzavřena. Sam autor ve stručném úvodu poukazuje na to, že ani v jeho předcházejících pracích, ani v této práci ještě není podán zevrubný a komplexní obraz dějin české a slovenské sociologie. Hlásí se k budoucí práci na tomto poli a předpokládá, že i další přispějí svým dílem.

Vzhledem k návaznosti recenzované publikace na předcházející práce autora je pochopitelné, že některé pasáže jsou stručné a tezovité, protože se předpokládá, že o některých představitelích a směrech již bylo pojednáno dříve. Autorovi lze vytknout, že zařazuje i postavy okrajové a z hlediska významu a vlivu druhořadé (např. Makovičku či J. Trakala). Předností jeho práce je však úsilí situovat analýzu vývoje české a slovenské buržoazní sociologie a pak i marxistické sociologie do celkového ekonomického a politického vývoje obou našich národů, i když v rámci objektivně determinovaného rozsahu publikace jsou tyto souvislosti místy jen naznačeny. Autor však sleduje ještě jeden záměr. Jako vysokoškolský učitel pamatuje vždy na studenty a mladou generaci. Nazírá na dějiny české a slovenské buržoazní sociologie a zvláště pak na dějiny marxistické sociologie také z hlediska studentů, jimž marxistická analýza a vysvětlení umožní lépe pochopit širší souvislosti vývoje vědeckého, filozofického a sociálně politického myšlení.

Práce A. Vaňka je dílem zásadově, kritickým, opírá se o bohatý materiál i o autorovy vlastní výzkumné a badatelské výsledky. Je užitečná a cenná nejen pro studenty a pracovníky v oblasti sociologie. Může být prospěšná i pracovníkům příbuzných společenských věd a všem těm, kteří jsou ochotni učit se z minulosti, z úspěchů i nedostatků a chyb tak, aby se neopakovaly v přítomnosti ani v budoucnosti.

Eduard Urbánek

I.M. Slepencov: Naučnyj komunizm i konkretnyje sociologičeskiye issledovanija
(Vědecký komunismus a konkrétní sociologické výzkumy)

Moskva, MGU 1984, 256 s.

V monografii významného sovětského autora dostává se do rukou československých odborníků filozofů a sociologů práce podávající v dostupné a srozumitelné formě výklad základních přístupů a marxistickoleninských metodologických principů konkrétních